

DOMĀ!

KAMĒR NAV PAR VĒLU

EDVARDS DE BONO

VISPASAULES BESTSELLERU

"SEŠAS DOMĀŠANAS CEPURES"
UN
"LATERĀLĀ DOMĀŠANA"

AUTORS

"RADOŠĀS DOMĀŠANAS MEISTARS."
INDEPENDENT ON SUNDAY

11 KRITISKĀ DOMĀŠANA UN KRITIKA

Šīs nodaļas tēma ir aplūkota arī citās šīs grāmatas nodaļās, piemēram, tajās, kurās runājām par strīdiem un demokrātiju. Tomēr šī tēma ir pietiekami svarīga, tādēļ tā ir pelnījusi atsevišķu nodaļu.

Daudzi domāšanas speciālisti māca tieši kritisko domāšanu. Šeit vajadzētu ņemt vērā divus aspektus.

Daži no tiem, kuri māca kritisko domāšanu, apgalvo, ka tā aptver visus domāšanas veidus, to skaitā radošumu. Viņi apgalvo, ka vārds “kritisks” vienkārši nozīmē “svarīgs” – kā, piemēram, jēdzienos “kritisks jautājums” vai “kritiska joma”. Tā ir bīstama un maldinoša vārda jēgas izmantošana. Vārds “kritisks” nāk no grieķu *kritikos*, kas nozīmē “tiesnesis”. Tātad kritiskās domāšanas pamatā faktiski ir spriedums un tā arī ir šī vārda tradicionālā nozīme. Tas, kādu personisku nozīmi mēs katrs piešķiram šim vārdam, nav oficiāli.

Otrs aspekts: kritiskā domāšana mūs aizved atpakaļ līdz šīs grāmatas sākumā minētajām problēmām. Triju grieķu domātāju izveidotais spriedums kā domāšanas forma ir lielisks, bet ar to nepietiek. Renesanses laika baznīcai pietika ar kritisko domāšanu, jo tā vienkārši nolēma, vai kaut kas atbilst standarta doktrīnām vai ne.

Reālajā pasaulē ar kritisko domāšanu vienkārši nepietiek. Jūs varat būt tik spīdošs kritiskais domātājs, ka varat iznīcināt ikvienu muļķīgu ideju un arī labās idejas. Taču sāksim ar to, ka neatkarīgi no kritiskās domāšanas plašuma jaunas idejas šajā procesā radīt nav iespējams. Jo no kurienes tad lai tās rastos?

Nepārtrauktais uzsvars uz kritisko domāšanu vienkārši aizver durvis iespējamībām, jaunām idejām un progresam. Daudzi cilvēki izmantos savu lielisko kritiskās domāšanas prasmi šīs grāmatas satura analīzei – bet vai viņi spēs radīt kaut ko labāku, kas mums visiem ir nepieciešams?

Mums nepieciešama perceptuālā domāšana. Mums ir nepieciešama konstruktīvā domāšana. Mums ir nepieciešama radošā domāšana. Lai vai cik izcila būtu kritiskā domāšana, tā šīs vajadzības apmierināt nespēs.

Automašīnai ir bremzes. Tās ir svarīgas. Bez bremzēm jūs nepārtraukti izraisītu avārijas. Taču ar bremzēm vien nepietiek. Automašīnai bez bremzēm, protams, ir nepieciešams arī motors. Ar bremzēm vien pietiktu tikai tad, ja jūs ripotu lejā no kalna pa ļoti platu šoseju. Tāpat arī ar kritisko domāšanu vien pietiktu tad, ja mēs atrastos lejupslīdes stāvoklī – taču ne tad, ja nepieciešams progress.

KRITIKA UN SŪDZĪBAS

Kritika un sūdzības ieņem svarīgu vietu sabiedrības dzīvē. Tās ir nepieciešamas, lai izvairītos no vardarbības un saglabātu kontroli.

Vairumam cilvēku sūdzēšanās ir dabiska lieta; viņiem var pat izveidoties paradums vienmēr par kaut ko sūdzēties.

Patērētāju grupām, kuras tiek atlasītas ar mērķi palīdzēt izveidot jaunus produktus un pakalpojumus, ļoti labi izdodas atrast nianšes, kuras vajadzētu mainīt vai vispār likvidēt. Tajā pašā laikā šīm grupām ne pārāk labi padodas jaunu ideju, jaunu produktu vai jaunu pakalpojumu ieteikšana.

Atzīstot kritikas un sūdzību lielo nozīmi, mums ir arī pavisam skaidri jāpasaka, ka šāda veida domāšana atrodas daudz zemākā līmenī nekā konstruktīvā domāšana, radošā domāšana vai domāšana, kas vērsta uz atklāšanu. Tas ir jāizskaidro skolās un universitātēs, jo vairs nepietiek ar “kritiska prāta” izveidošanu. Un vēl sliktāk ir tas, ka daudzi lieliski prāti, kuri būtu varējuši būt radoši un spētu dot ieguldījumu sabiedrības labā, šādi tiek noķerti slazdā un pamazām kļūst par izciliem kritiski domājošiem prātiem. Tas pats lielā mērā notiek ar plašsaziņas līdzekļiem, kuri, šķiet, pārsvarā darbojas vienīgi kritizēšanas režīmā.

Nekas no tā, ko esmu šeit uzrakstījis, nav paredzēts kritiskās domāšanas nozīmes samazināšanai. Tā ir lieliska, taču ar to nepietiek. Mums jāspēj radīt jaunas idejas. Vienkārši gaidīt izdevību izgudrot kaut ko jaunu ir pārāk lēns process.

Ja radošā un konstruktīvā domāšana iepriekšējos gadsimtos būtu bijusi iekļauta izglītības programmā, pasaule tagad būtu daudz attīstītāka nekā šobrīd.

PROBLĒMU RISINĀŠANA

Jēdziens “problēmu risināšana” domāšanas mācīšanai ir nodarījis tikpat daudz ļaunuma kā jēdziens “kritiskā

domāšana” – un tā paša viena iemesla dēļ. Abi ir lieliski un būtiski, bet ar tiem nepietiek. Tie aizšķērso ceļu attīstībai citos virzienos.

Jūs braucat ar mašīnu, un pēkšņi tā sabojājas. Tas rada divas problēmas. Pirmā – kā nokļūt tur, kur jums nepieciešams; otrā – kā salabot mašīnu.

Laivai ir sūce. Tā ir problēma, un jums tā ir jāatrisina.

Jaunās zāles artrīta ārstēšanai paaugstina sirdslēkmes risku. Tā ir problēma, kuru nepieciešams atrisināt.

Kāds grūti audzināms bērns nedara to, ko viņam liek. Kā atrisināt šo situāciju?

Problēma ir novirze no normas vai novirze no tā, kas tika gaidīts. Domāšana, kuras mērķis ir problēmas atrisināšana, ir ļoti svarīga, bet ar to nepietiek.

Jums ir uzticēts uzdevums, kurš jāpaveic. Kā jūs to izdarīsiet? Pati par sevi tā nav problēma, lai gan veikšanas procesa gaitā problēmas varētu rasties.

Jūs vēlaties kaut ko uzlabot? Tā nav problēma.

Tie, kuri apgalvo, ka jēdziens “problēmu risināšana” aptver visu, uzskata, ka “visu, ko jūs vēlaties paveikt”, var saukt par problēmu. No tā atkal izriet, ka ikviena apzināta prāta darbība ir problēma.

Tas ir kļūdaini un bīstami uzskats. Kļūdaini tāpēc, ka apgalvo – vienīgais domāšanas veids ir problēmu risināšana. Bīstami tāpēc, ka atstāj aiz “borta” visus pārējos domāšanas veidus: konstruktīvo, radošo, perceptuālo un citus domāšanas veidus.

ASV un citu valstu biznesa skolas pievēršas tikai problēmu risināšanai. Tās neveltī uzmanību stratēģiju izveidei

un radošajai domāšanai, kas nepieciešama tādiem procesiem kā jaunu sadarbības formu un jaunu mārketinga koncepciju radīšana.

Nav jēgas apgalvot, kā to dara kritiskā domāšana, ka jēdziens “problēmu risināšana” aptver visu veidu domāšanu. Tas tā nav, un tam tā nemaz nav jābūt.

Viena no būtiskākajām radošuma lietošanas jomām ir vienkāršošana. Laikam ritot, procedūras un darbības kļūst aizvien sarežģītākas. Lai gan visam piemīt dabiska tendence kļūt aizvien sarežģītākam, dabiskas tendences visam kļūst vienkāršākam nav.

Pirms vairākiem gadiem savā grāmatā “Vienkāršošana” es rakstīju, ka Lielbritānijas valdībai vajadzētu atcelt pasu kontroli cilvēkiem, kuri izbrauc no valsts. Tolaik, ja tika pieķerts kāds cilvēks, kurš bija palicis ilgāk par vīzā noteikto termiņu, viņu arestēja, lieta nonāca tiesā un pēc tam šo cilvēku deportēja. Kāpēc gan vienkārši neļaut viņiem aizbraukt un pamāt ardievas? Trīs mēnešus pēc grāmatas publicēšanas pasu kontrole tiem, kuri izbrauc no valsts, tika likvidēta.

Kad nācu klajā ar šo ideju, es necentos atrisināt kādu problēmu. Tādā veidā, kā tā bija izveidota, sistēma darbojās pietiekami labi.

Uzlabošana un vienkāršošana nav problēmu risināšana. Vienkāršošana ietaupa laiku, naudu, nervus un pasargā no grūtībām. Radošas pieejas apzināta lietošana, lai kaut ko vienkāršotu, ir viens no svarīgākajiem radošuma praktiskajiem pielietojumiem.

Ja domāšana tiek uzskatīta par parastu problēmu risināšanu, tad pastāv briesmas, ka savu uzmanību koncentrēsim

tikai uz problēmām un trūkumiem. Tam, kas nav “problēma”, mēs pat nepievērsīsim uzmanību.

DEFEKTI

Mani uzaicināja teikt runu lielā izglītības darbinieku sanāksmē Itālijā. Tajā piedalījās aptuveni 10 000 skolotāju. Konferences galvenā tēma bija – kā mācīt bērnus, kuriem ir problēmas ar uzvedību, un tos, kuriem ir kādas īpašas vajadzības (piemēram, kuri slimo ar autismu). Tika pieņemts, ka pārējās izglītības jomās problēmu nav un par tām nav jādomā. Savā runā es minēju, ka mūsu domāšana ir tālu no pilnības un tai būtu jāpievērš lielāka uzmanība.

Tieši tāpat ir ar fondiem. Ja es aizietu uz kādu lielu fondu, piemēram, Bila un Melindas Geitsu fondu vai Rokfelleru fondu, lai palūgtu naudu AIDS problēmas risināšanai Āfrikā, es to noteikti dabūtu. Ja es aizietu un palūgtu naudu, lai varētu turpināt darbu ar cilvēku domāšanas pilnveidošanu, šaubos, vai man paveiktos.

Paradums pievērsties tikai problēmām nozīmē, ka mēs stagnējam. Kā jau iepriekš runājām, demokrātijai noderētu lieli uzlabojumi, taču to nevar saukt par “problēmu”.

KOPSAVILKUMS PAR KRITISKO DOMĀŠANU UN KRITIKU

Ļoti bīstamais paradums saukt visu domāšanu par “problēmu risināšanu” stipri ierobežo mūs, kad domājam un

izmantojam domāšanu. Galvenie vaininieki šajā gadījumā ir psihologi, iespējams, tāpēc, ka viņi nedarbojas reālajā pasaulē, kur ļoti nepieciešama pavisam cita domāšana. Problēmu risināšana, līdzīgi kritiskajai domāšanai, ir lieliska – bet ar to nepietiek.

“Lieliski, bet nepietiekami” ir motīvs, kurš atkārtojas daudzās šīs grāmatas nodaļās. Tas nenozīmē tikai to, ka ir vēl daudzi citi darbi, kurus nepieciešams paveikt. Pastāv briesmas, ka mūsu godbijīgā attieksme pret šiem darbiem bloķē visas pārējās darbības. Tomēr es netaisos tiem uzbrukt un teikt, ka šie aspekti ir nepareizi. Tie nav tādi – tie ir lieliski. Taču tie novērš uzmanību un laupa enerģiju citām jomām, kurām tie ir nepieciešami.